GEOGRAFICKÁ ANALÝZA PŘEŠHRANIČNÍCH AKTIVIT NA PŘÍKLADU EUROREGIONU ELBE/LABE

Martin Šlajchrt

Abstract

Cross-border cooperation is a common issue solved in social geography. This form of cooperation is very important in regional development of border regions, which are often also the peripheral areas. One of the main points of cross-border cooperation, Euroregions, which connect border areas of two or more different countries and try to raise them in the development, competitiveness and social relations among residents. The main focus of this thesis is Euroregion Elbe/Labe, located in the Czech-Saxon border. In the first part of the thesis are analyzed development documents in the Czech Republic and Saxony at different levels in terms of how are counting, respectively not counting with cross-border cooperation and Euro-region. There is also included the characteristics of selected sectors (e.g. transport, tourism, environment, etc.) in the territory of the Euroregion, providing information on the Euroregion as a complex, without considering the boundaries as barriers.

The second part provides map issues of selected topics related to the Euroregion. In the part applied to demography is included commentary related to the previous period. With the own subjective evaluation there are given information about selected investment projects in the Euroregion Elbe/Labe funded by the European Union.

Keywords: Euroregion Elbe/Labe, cross-border cooperation, development documents, characteristics, maps, projects

Úvod

Existuje mnoho různých definic, přístupů, způsobů vymezení a typologií, které se zabývají hranicemi. Pro Evropu je typické velké množství různých hranic, z nichž některé respektují geomorfologii (pohoří, vodní toky atd.) a jiné jsou výsledkem mnoha mocenských nebo politických konfliktů. Geografie se dlouhodobě zabývá studiem hranic z různých úhlů pohledu, přesto je nejčastějším pojetím hranice v geografii vymezení území státní hranicí. V této souvislosti vzniká problém s definicí pojmů pohraničí a příhraničí, jejichž význam je nejen mezi českými geografiy nejednoznačný. Blíže se těmto pojmům ve svých pracích věnuje K. Heffner (1996, In: Dokoupil, 2004), který k jejich vysvětlení používá rovnocenných cizojazyčných termínů. Pojem „pohraničí“ vysvětluje jako oblast

rozloženou po obou stranách hranice a „příhraničí“ jako oblast podél jedné strany hranice (Dokoupil, 2004).

Problematika přeshraniční spolupráce a euroregionů je aktuálním a stále řešeným tématem, které je ovšem veřejností reflektováno především v souvislosti s využitím evropských dotací. Jednou z nejdůležitějších forem přeshraniční spolupráce jsou euroregiony. Ve výzkumu, který byl zapojen do řešení projektu Grantové agentury Akademie věd ČR s názvem České pohraničí po Schengenu: území svébytné, oscilační a/nebo tranzitní?, se autor předkládaného výzkumu zabýval geografickou analýzou přeshraničních aktivit na konkrétním příkladu Euroregionu Elbe/Labe (EEL). Cílem bylo analyzovat tyto oblasti v rozvojových dokumentech na různých řádovostních úrovních – od nadnárodní až po lokální, charakterizovat území EEL z hlediska jednotlivých oblastí (doprava, cestovní ruch, životní prostředí, atd.) a také pomocí mapových výstupů zhodnotit vývoj na území EEL. Jedním z dílčích výstupů byla i část, obsahující hodnocení investičních projektů a jednotlivé mapové výstupy, které byly opatřeny komentářem a srovnáním s předchozím vydáním.

Euroregion Elbe/Labe byl založen 24. června 1992 v Ústí nad Labem. Jedná se o dobrovolné sdružení, které se nachází v česko-německém pohraničí. EEL se rozkládá na ploše 4 796 km², z čehož většina (2 814 km²) patří Česku a 1 982 km² Sasku (www.euroregion-elbe-labe.eu). V regionu žije přibližně 1,143 milionu obyvatel (2007, ČSU, SLA), z toho 366 099 v české části a 778 117 v saské. Výraznou dominantou EEL je řeka Labe, která prochází celým jeho územím a po které je také euroregion pojmenován. Více než polovina celkového území euroregionu má status chráněného území.

Metodika výzkumu

V první řadě nelze opomenout studium publikací, které byly na dané téma již dříve publikovány. Analýza těchto prací přinesla potřebný teoretický vhled do dané problematiky. Pro získání statistických údajů a v menší míře také dalších relevantních informací se jako nejvhodnější řešení ukázalo využití internetu. Takto získané informace je ovšem nutné pečlivě filtrovat a podrobit kritické reflexi. Velkou výhodou při výzkumu byla velmi dobrá osobní znalost zájmové oblasti.

Jedna z hlavních částí práce je tvořena vlastním subjektivním hodnocením jednotlivých investičních projektů. K tomuto hodnocení jsem využil agregovaného ukazatele, který je složen ze třech dílčích částí (význam, udržitelnost, přeshraniční dopad). Každý z těchto ukazatelů může nabýt hodnot 1–5, přičemž stupeň 5 je nejvyšší možné dosažené hodnocení v každé kategorii.

Neméně důležitou část práce představuje návrh struktury databázové tabulky a její naplnění získanými daty. Tato databáze byla posléze užívána k vytvoření mapových výstupů v počítačovém programu ArcMap 9.2. Vzhledem k nedostupnosti aktuálních mapových podkladů pro německou část EEL jsem

tentýž program využil pro vektorizaci a georeferencování hranic německých obcí na základě rastrového podkladu.

Výsledky

Rozvojové dokumenty

V přeshraniční spolupráci hraje důležitou úlohu místní samospráva a také institucionální podtext. Na základě podrobné analýzy několika důležitých rozvojových dokumentů na různých řádovostních úrovních (od národní po lokální) jsem zjistil, že tato část má značné nedostatky. Lze konstatovat, že žádný z analyzovaných rozvojových dokumentů s přeshraniční spoluprací nebo s členstvím v EEL výslovně nepočítá a ani jednu z těchto oblastí nezahrnuje do možných rozvojových příležitostí. Výjimku tvoří rozvojové dokumenty na úrovni mikroregionů či jiných místních sdružení, jejichž členské obce tvoří i hranici mezi státy. Tyto prvky regionálního rozvoje (v EEL zastoupeny Mikroregionem Labské skály, Mikroregionem sever a Místní akční skupinou Labské skály) ve svých rozvojových dokumentech s přeshraniční spoluprací výrazně reflektují a i reálně jednotlivých možností hojně využívají. Uvedené organizace jsou často jedinou fungující hybnou silou přeshraničních vazeb v regionu. Dokumenty na ostatních úrovních s přeshraniční spoluprací nebo konkrétně s EEL ve větší míře nepočítají. Části dokumentů týkající se zmíněných oblastí jsou většinou psány v obecné formě a jejich obsahové sdělení je zestručněno do několika málo vět.

Větší zapojení přeshraniční spolupráce a euroregionů již do základních plánovacích a rozvojových dokumentů by napomohlo alespoň částečnému zlepšení situace v oblasti vzájemných přeshraničních vztahů. Ani tato skutečnost by ovšem neodstranila překážku, kterou je jazyková bariéra způsobující nedorozumění a nemožnost komunikace mezi partnerskými stranami. Tato bariéra velmi znesnadňuje intenzivnější zapojení přeshraniční spolupráce do běžného života lidí žijících v pohraničních oblastech.

Přeshraniční aktivity na území EEL

V této části výzkumu bylo snahou podat objektivní a vyrovnané informace o české i saské straně EEL. Charakterizováno bylo celkem devět základních odvětví, která svým vlivem nejvíce ovlivňují dění na území EEL. Konkrétně se jedná o následující oblasti: základní geografická charakteristika, doprava, cestovní ruch, životní prostředí, ochrana přírody a krajiny, hospodářství, kultura a sport a akademická spolupráce.

Výsledkem je devět podkapitol, jež charakterizují území EEL. Výhodou této charakteristiky je, že EEL je zde nahlížen jako jednotný celek, a ne jako území ležící mezi dvěma státy. Nejedná se tedy o pouhé shrnutí faktů z území dvou států,

ale o skutečnou charakteristiku území EEL, která bere v potaz i podobný historicko-politický vývoj v obou částech euroregionu. Tento materiál je možné využít pro celkové prvotní seznámení s celou oblastí EEL.

Při studiu potřebné literatury, zabývající se komparací chráněných území na české a saské straně EEL, jsem dospěl ke zjištění, že se v této oblasti vyskytuje problém s interpretací a překladem jednotlivých kategorií chráněných území. Na českém území je územní ochrana stanovena zákonem č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. Na saské straně je ochrana přírody a krajiny zakotvena v Saském zákoně o ochraně přírody a péči o krajinu. Dílčím výsledkem tohoto zjištění je komparační tabulka (Tab. 1) chráněných území v Česku a Sasku, která vychází z výše zmíněné legislativy. Tento výstup by mohl být, z důvodu eliminace možných dezinterpretací vzniklých na základě chybného překladu, dále využíván při jakýchkoliv výzkumech zmiňujících ochranu přírody a krajiny v Česku a Sasku.

Tab. 1: Komparace chráněných území v Česku a Sasku

Table 1: Comparison of protected areas in the Czech Republic and Saxony

Chráněné území v Česku	Komparace	Chráněné území v Sasku
Národní park (NP)	Naprosto srovnatelné	National Park (NLP)
Chráněná krajinná oblast (CHKO)	Viz. pozn. pod čarou č. XX; BR mají podobné kompetence jako CHKO (mají vlastní správu)	Biosphärenreservat (BR)
(Národní) přírodní rezervace (NPR, PR)	Přesně odpovídá, jen není rozlišeno do dvou kategorií jako v Česku	Naturschutzgebiet (NSG)
Přírodní památka (PP)	ND jsou např. památné stromy nebo geologické útvary; PP ve smyslu českého zákona se nazývají Flächennaturdenkmal (FND)	Naturdenkmal (ND)
Přírodní park (PřP)	Viz. pozn. pod čarou č. XX; LSG nemají vlastní správu	Landschaftsschutzgebiet (LSG)
Není alternativa	NP jsou velikostí cca jako CHKO, ale pouze s malou kompetencí a ochrannými podmínkami, jedná se spíše o turistické oblasti	Naturpark (NP)
Není alternativa		Landschaftsbestandteil

Zdroj: Autor s přispěním Ing. Handrije Härtela, Ph.D.

Mapa 1: Míra porodnosti (roční průměr 2006 – 2008)

Map 1: Birth rate (annual average 2006 – 2008)

Kartografické/GIS vyjádření vybraných témat

Cílem této části výzkumu bylo podat mapová vyjádření týkající se obyvatelstva, hraničních přechodů, brownfields, ochrany přírody, turistických aktivit a vybraných investičních projektů. Výběr jednotlivých konkrétních ukazatelů v části obyvatelstvo jsem provedl na základě Atlasu Euroregionu Elbe/Labe (Jeřábek, Kowalke, Oršulák a kol. 2004) tak, aby bylo možné provést jejich vzájemnou komparaci a zároveň sledovat vývoj na území EEL.

V této části bylo vypracováno celkem 19 mapových výstupů, z nichž 13 bylo srovnáno s předchozím obdobím. Celkový vývoj v EEL je ve znamení rozdílného aktuálního stavu a vývoje na české a saské straně. Zatímco mapové vyjádření údajů o obyvatelstvu v české části euroregionu ve většině ukazuje značně pestrou situaci a roztroušenost údajů do několika možných intervalů, tak saská strana EEL působí o mnoho jednotněji. Většina údajů je zobrazena za pomoci např. pouze dvou intervalů a celkový pohled na mapu ukazuje jednotu na celém saském území EEL. Česká strana EEL na většině map vypadá jako pestrá mozaika, kdežto saská strana vytváří jednoduší ustálený celek (mapa 1). Tento fakt přisuzuji rozdílné hospodářské situaci na obou stranách hranice (HDP NUTS3 Ústecký kraj 11 400 €/ob. oproti Dresden 22 700 €/ob., Eurostat, 2008), která se samozřejmě projevuje i v demografických ukazatelích. Srovnání map s předchozím obdobím lze charakterizovat jako trend ustálení vývoje v Sasku oproti nastoupení saského trendu v Česku. V mapách lze také jasně pozorovat postupující proces urbanizace, resp. suburbanizace.

Analýza konkrétních projektů

Poslední významná část výzkumu byla tvořena analýzou projektů financovaných z prostředků Evropské unie. Cílem bylo podat informace o velkých investičních projektech realizovaných na území EEL od počátku jeho vzniku. K hodnocení jednotlivých projektů byl využit agregovaný ukazatel (viz metodika). Celkem bylo hodnoceno 40 realizovaných projektů v rámci třech různých nástrojů přeshraniční pomoci EU (Phare CBC, Interreg IIA, Interreg IIIA). Projekty realizované v rámci programu Cíl 3, nebyly hodnoceny vzhledem k doposud neukončenému dotačnímu období a s tím spojenému nedostatku investičních projektů.

Při srovnání realizovaných investičních projektů Phare CBC na české straně a Interreg IIA na saské straně EEL lze pozorovat značně identické zaměření obou programů. Podobnost je vidět na projektu přeshraniční Naučné hornické stezky, která byla na českém území budována v rámci Phare CBC a na saském v programu Interreg IIA. Podpora z programu Phare CBC byla využívána především na velké investiční projekty, které byly zaměřeny především na dopravu, technickou infrastrukturu, životní prostředí a vodní hospodářství. Interreg IIA byl využíván

především k rozvoji dopravní infrastruktury, které se týká celkem osm ze čtrnácti vybraných projektů. Iniciativa Interreg IIIA byla pro české žadatele první možností, jak získat finance na přeshraniční projekty po vstupu do EU v roce 2004. Hlavním tématem této Iniciativy bylo překonávání nevýhod plynoucích z pohraniční pozice. Při porovnání Iniciativy Interreg IIIA a předchozích dvou programových období je vidět, že značně ubylo velkých investičních projektů a podpora EU se více soustředí na sociálně zaměřené projekty, podporu zaměstnanosti a životního prostředí.

Celkově lze konstatovat, že naprostá většina hodnocených projektů splnila své vytyčené cíle a pomohla k vyrovnaní rozdílů na obou stranách hranice. Očekával jsem však, že do tohoto programu bude zapojeno větší množství přímo hraničních obcí, než je uvedeno v seznamu úspěšných žadatelů. Tento stav je však pochopitelný vzhledem k finanční a administrativní náročnosti jednotlivých projektů; i proto o tyto projekty usilovala zejména větší města nebo seskupení obcí.

Závěr

Analýza rozvojových dokumentů potvrdila výchozí hypotézu, že se zapojením EEL a přeshraniční spolupráce je výrazněji počítáno pouze na úrovni mikroregionů (případně jiných místních sdružení), které většinou mají svou činnost přímo spojenou s některým z obdobných zahraničních partnerů. Zarážejícím zjištěním je naopak to, že pohraniční obce prakticky vůbec s přeshraniční spoluprací nebo s EEL ve své plánovací dokumentaci nepočítají.

Charakteristika jednotlivých oblastí na území EEL poskytuje objektivní pohled na situaci na obou stranách hranice v dopravě, cestovním ruchu, životním prostředí, ochraně přírody a krajiny, hospodářství, kultuře a sportu, službách a akademické spolupráci. V poslední části výzkumu věnované investičním projektům, vyplynulo ze subjektivního hodnocení to, že většina realizovaných projektů znamenala pro EEL výrazný přínos. U některých projektů se sice objevilo nižší hodnocení, které je ovšem v naprosté většině případů způsobené nízkým přeshraničním dopadem, ale význam pro oblast realizace je u nich nezpochybnitelný.

Celkem bylo vytvořeno 21 mapových výstupů, z nichž většina byla srovnána s předchozím obdobím a lze tak na nich sledovat vývoj daných ukazatelů na území EEL. Část z těchto výstupů byla použita v rámci projektu GA AV ČR České pohraničí po Schengenu: území svébytné, oscilační a/nebo tranzitní?. Řešitelům téhož projektu byla také předána databázová tabulka s více než 17 tisíci položkami, která bude využita jako zdroj dat pro tvorbu dalších mapových výstupů.

Príspevek vznikl v rámci řešení projektu Grantové agentury Akademie věd České republiky č. IAA311230901 České pohraničí po Schengenu: území svébytné, oscilační a/nebo tranzitní? a zároveň s podporou projektu SVV č. 265 215.

Literatura

Český statistický úřad [online]. 2010, Aktualizováno dne: 4. 4. 2010 [cit. 2010-04-04]. ČSÚ. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/>>.

Dokoupil, J. 2004. Hranice a hraniční efekt. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol. České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?. Praha : Academia, 2004, 296 s., ISBN 80-200-1051-3.

Euroregion Elbe/Labe [online]. [cit. 2010-03-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.euroregion-elbe-labe.eu/cz>>.

Jeřábek, M. 2000. *Euroregion Elbe/Labe v číslech, grafech a mapách.* Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. 74 s. ISBN 80-7044-293-X.

Kowalke, H., Jeřábek, M., Oršulák, T. a kol. 2004. *Atlas Euroregionu Elbe/Labe.* první. Ústí nad Labem: Mino, 2005. 127 s. Dostupné z WWW: <http://eel.geograf.cz/temp/atlas_eel.pdf>.

Zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992.

GEOGRAPHIC ANALYSIS OF CROSS-BORDER ACTIVITIES: CASE STUDY FROM THE EUROREGION ELBE/LABE

Summary

In total was created 21 map outputs, most of them were compared with the previous period and it can be watched on them on the development of the indicators in the EEL. Some of these outputs were used in the project GA AV ČR Czech border after Schengen: area independent, oscillatory and / or transit?.

Analysis of development documents confirmed the assumption that the involvement of EEL and cross-border cooperation is significantly counted only at the level of micro-regions or other local associations, which usually have their activities directly associated with one of similar foreign partners. Striking finding is contrary to that border village virtually no cross-border cooperation or EEL in its planning documents do not count.

Characteristics of individual spheres in the EEL provides an objective view of the situation on both sides of the border in transport, tourism, environment, nature and landscape protection, economy, culture and sports, services and academic cooperation. In the last section, devoted to investment projects, from a subjective evaluation showed that the majority of projects meant for EEL significant benefit. For some projects appeared lower rating, which is, however, in

most cases due to low cross-border impact, but the significance of the area in which execution is unquestionable.

Mgr. Martin Šlajchrt

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK

Albertov 6, 128 43 Praha 2

E – mail: martin.slajchrt@natur.cuni.cz